

Radek Ptáček, Petr Bartůněk – editoři

SOUČIT V MEDICÍNĚ

EDICE CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ ČLK

Radek Ptáček, Petr Bartůněk – editoři

SOUČIT V MEDICÍNĚ

EDICE CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ ČLK

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Prof. PhDr. et PhDr. Radek Ptáček, Ph.D., MBA
Doc. MUDr. Petr Bartůněk, CSc. – editoři

SOUCIT V MEDICÍNĚ

EDICE CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ ČLK

Recenzent:

Prof. MUDr. Jan Petrášek, DrSc.

© Grada Publishing, a.s., 2023

Cover Design © Grada Publishing, a.s., 2023

Cover Art ak. mal. Miroslav Jiránek

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

jako svou 9123. publikaci

Odpovědný redaktor Mgr. Luděk Neužil

Sazba, zlom a obálka Silvie-Anežka Matić

Počet stran 496

1. vydání, Praha 2023

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod a.s.

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků, což není zvláštním způsobem vyznačeno.

Postupy a příklady v této knize, rovněž tak informace o lécích, jejich formách, dávkování a aplikaci jsou sestaveny s nejlepším vědomím autorů. Z jejich praktického uplatnění však pro autory ani pro nakladatelství nevyplývají žádné právní důsledky.

ISBN 978-80-271-7106-4 (ePub)

ISBN 978-80-271-7105-7 (pdf)

ISBN 978-80-247-4926-6 (print)

Autoři

Mgr. et Mgr. Linda Kalvach Arbeli, Psychiatrická klinika 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze

Mgr. Tibor A. Brečka, MBA, LL.M., Psychiatrická klinika 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze; Katedra lidských zdrojů Vysoké školy ekonomie a managementu, Praha

Doc. PhDr. Radka Bužgová, Ph.D., Ústav ošetrovatelství a porodní asistence Lékařské fakulty Ostravské univerzity v Ostravě

Doc. MUDr. Svatopluk Býma, CSc., Ústav preventivního lékařství Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Hradci Králové

PhDr. David Černý, Ph.D., Ústav státu a práva Akademie věd ČR

JUDr. Adam Doležal, LL.M., Ph.D., Ústav lékařské etiky a humanitních základů medicíny 2. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze; Kabinet zdravotnického práva a bioetiky Ústavu státu a práva Akademie věd ČR

Prof. Dr. Josef Dolista, SDB, Th.D., Ph.D., LL.M., dr. h. c., Ústav humanitních studií v lékařství 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Mgr. Ondřej Doskočil, Th.D., Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

Doc. MUDr. Jarmila Drábková, CSc., Klinika anesteziologie, resuscitace a intenzivní medicíny, Oddělení následné intenzivní péče 2. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Fakultní nemocnice Motol v Praze

Mgr. Ing. Ondřej Fischer, M.A., Ph.D., katedra teologické etiky Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Doc. MUDr. Jitka Fricová, Ph.D., Centrum pro léčbu bolesti Kliniky anesteziologie, resuscitace a intenzivní medicíny 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze; Ústav fyziologie 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Jeho Excelence Mons. Jan Graubner, arcibiskup pražský, primas český, Velkopřevor magistrální delegace Řádu Božího hrobu v ČR

Doc. Jindřich Halama, Dr., katedra teologické etiky Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Prof. Pavel Hamet, MD, PhD., Centre hospitalier de l'Université de Montréal, Kanada

Prof. PhDr. RNDr. Helena Haškovcová, CSc., emeritní profesorka Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze

Mgr. Eva Hlaváčková, Ph.D., Fakulta zdravotnických studií Univerzity Pardubice

Doc. MUDr. Iva Holmerová, Ph.D., Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, Centrum pro studium dlouhověkosti a dlouhodobé péče a Gerontologické centrum; Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, katedra medicíny dlouhodobé péče

MUDr. Radkin Honzák, CSc., Psychiatrická a psychologická klinika, Praha

PhDr. Kateřina Horáčková, Ph.D., Fakulta zdravotnických studií Univerzity Pardubice

Mgr. Jaroslav Hořejší, emeritní šéfredaktor Medical Tribune

PhDr. ThLic. Mgr. Marta Hošťálková, Th.D., Ph.D., koordinátorka nemocničních kaplanů, Arcibiskupství olomoucké

PhDr. Dana Chmelařová, Ph.D., oddělení klinické psychologie Fakultní nemocnice Plzeň

Doc. et doc. PhDr. Mgr. Kateřina Ivanová, Ph.D., Ústav veřejného zdravotnictví Lékařské fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

MUDr. Anetta Jedličková, Ph.D., Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze

Prof. MUDr. Pavel Kalvach, CSc., FEAN, Neurologická klinika 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Fakultní nemocnice Královské Vinohrady v Praze

MUDr. Zdeněk Kalvach, CSc., Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

MUDr. František Koukolík, DrSc., FCMA, Ústav patologie a molekulární medicíny 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Fakultní Thomayerovy nemocnice v Praze

Doc. PhDr. Mgr. Radka Kozáková, Ph.D., Ústav ošetrovatelství a porodní asistence Lékařské fakulty Ostravské univerzity v Ostravě

PhDr. Martin Loučka, Ph.D., oddělení lékařské psychologie Kliniky psychiatrie a lékařské psychologie 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Národního ústavu duševního zdraví; Centrum paliativní péče, z. ú.; oddělení paliativní péče Fakultní Thomayerovy nemocnice v Praze

JUDr. Jan Mach, advokát, vedoucí týmu právníků České lékařské komory

MUDr. Lukáš Malý, Ústav etiky a humanitních studií 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze; ITIBO Mission Hospital, Kenya; Nemocnice Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze

Prof. PhDr. Jiří Mareš, CSc., Ústav preventivního lékařství Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Hradci Králové

Bronislav Matulík, DiS., administrátor sboru Církve bratrské v Praze 1 – Soukenická

Doc. MUDr. Jan Měšťák, CSc., klinika Esthé v Praze

MUDr. Mgr. Martin Moravec, O.Cr., Interní klinika 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Fakultní nemocnice Královské Vinohrady v Praze; Ústav humanitních studií v lékařství 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze; Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou

MUDr. Mgr. Marie Opatrná, Ph.D., Onkologická klinika 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze; Ústav humanitních studií v lékařství 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Prof. MUDr. Pavel Pařko, DrSc., emeritní přednosta 3. chirurgické kliniky 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Fakultní nemocnice Motol

Prof. MUDr. Karel Pavelka, DrSc., Revmatologický ústav v Praze

Prof. Ing. Jaroslav Petr, DrSc., Výzkumný ústav živočišné výroby, Praha

MUDr. Tereza Pinkasová, Ústav etiky a humanitních studií 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze

ThLic. Jan Polák, Ph.D., katedra systematické teologie Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Prof. MUDr. Richard Rokyta, DrSc., Centrum pro léčbu bolesti Kliniky anesteziologie, resuscitace a intenzivní medicíny 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze; Ústav fyziologie 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Mgr. Barbora Řebíková, Ph.D., Ústav etiky a humanitních studií 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Martina Sebalo Vňuková, M.Sc., Ph.D., Psychiatrická klinika 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze

Efraim K. Sidon, vrchní zemský rabín

Doc. MUDr. David Skorunka, Ph.D., Ústav preventivního lékařství Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Hradci Králové

Doc. RNDr. ThLic. Karel Sládek, Ph.D., MBA, *Fakulta zdravotnických studií Univerzity Pardubice*

Doc. JUDr. Olga Sovová, Ph.D., *katedra zdravotnického práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*

Doc. MUDr. Zdeněk Susa, *katedra sociální práce Vyšší odborné školy sociálně pedagogické a teologické, Praha*

MUDr. Jana Šeblová, Ph.D., FESEM, *Vysoká škola zdravotnická, Praha; Urgentní příjem Oblastní nemocnice Kladno*

Doc. MUDr. Roman Šmucler, CSc., *1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze; Štátní fakultní zdravotný ústav Bratislava; Česká stomatologická komora; ASKLEPION – Lasercentrum Praha*

Mgr. Jan Štefl, *Ústav humanitních studií v lékařství 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze*

Mgr. et Mgr. Marek Vácha, Ph.D., *Ústav etiky a humanitních studií 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze*

Mgr. Jana Wichsová, Ph.D., *Fakulta zdravotnických studií Univerzity Pardubice*

Mgr. Jan Zámečník, Ph.D., *katedra teologické etiky Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*

MUDr. Blanka Zlatohlávková, Ph.D., *Klinika gynekologie, porodnictví a neonatologie 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze; Ústav humanitních studií v lékařství 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze*

Prof. MUDr. Jan Žaloudík, CSc., *emeritní ředitel Masarykova onkologického ústavu v Brně*

PhDr. Mgr. Petr Živný, Ph.D., *klinický psycholog, psychoterapeut, teolog, externí učitel na katedře psychologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*

Obsah

Předmluva rektorky UK	XIII
Předmluva děkana 1. LF UK	XIV
Úvodní slovo prezidenta České lékařské komory	XV
Předmluva recenzenta	XVI
Předmluva editorů	XVIII

ČÁST I. – OBECNÉ SOUVISLOSTI

1. Soucit: tmel soudržnosti lidské společnosti (<i>Helena Haškovcová</i>)	3
2. Soucit v medicíně – úvodní přehledová studie (<i>Jiří Mareš</i>)	13
3. Dilema afektivity a afektivní neutrality ve vztahu lékaře a pacienta podle Talcotta Parsonse (<i>Kateřina Ivanová</i>)	37
4. Je v mozku vidět soucit? (<i>František Koukolík</i>)	47
5. Empatie nás jistí. Přesto není vyhráno (<i>Pavel Kalvach</i>)	55
6. Soucit v medicíně z narativní perspektivy (<i>David Skorunka</i>)	65
7. Soucit: „koření“, nebo základní „surovina“ medicíny? (<i>Martin Moravec</i>)	81
8. Soucit v medicíně pohledem katolické bioetiky (<i>Jan Polák</i>)	93
9. Soucit vs. lítost? (<i>Tibor A. Brečka</i>)	103
10. Soucit v lékařské etice (<i>David Černý</i>)	109
11. Soucit ve filozofické perspektivě (<i>Josef Dolista</i>)	117
12. Soucit lékaře: výraz profesionality či výzva k obezřetnosti? (<i>Ondřej Fischer</i>)	123
13. Soucit v medicíně: Fildesův „The Doctor“ (<i>Marek Vácha</i>)	131

ČÁST II. – KLINICKÉ SOUVISLOSTI

14. O soucitu v medicíně (<i>Pavel Pafko</i>)	141
15. Soucit v našem řemesle (<i>Radkin Honzák</i>).....	143
16. Léčba vztahem (<i>Dana Chmelařová</i>).....	147
17. Soucit. Ale jaký? Vnímejme, co onkologický pacient cítí, chce a potřebuje (<i>Jan Žaloudík</i>)	153
18. Soucit v onkologii (<i>Marie Opatrná</i>).....	159
19. Soucit při péči o pacienty s revmatickými onemocněními (<i>Karel Pavelka</i>).....	169
20. Soucit v plastické chirurgii (<i>Jan Měššák</i>).....	175
21. Soucit v neonatologii (<i>Blanka Zlatohlávková</i>).....	187
22. Soucit a medicína kritických stavů (<i>Jarmila Drábková</i>).....	199
23. Soucitná urgentní péče – nezbytnost nebo protimluv? (<i>Jana Šeblová</i>).....	207
24. Soucit v zubním lékařství – cesta k revolučnímu zlepšení péče o pacienty v Česku (<i>Roman Šmucler</i>)	215
25. Soucit v primární péči (<i>Svatopluk Býma</i>).....	221
26. Soucit v medicíně očima starého internisty (<i>Zdeněk Susa</i>)	227
27. Soucit a jeho role při poskytování léčebně-preventivní péče v rámci participace na projektu rozvojové spolupráce v Keni (<i>Lukáš Malý</i>)	233
28. Berle, berličky a soucit (<i>Iva Holmerová</i>).....	241
29. Využití terapie zaměřené na soucit u seniorů v komunitní péči (<i>Radka Bužgová, Radka Kozáková</i>).....	247
30. Úvaha nad soucitem z pohledu paliativní péče (<i>Martin Loučka</i>).....	259
31. Význam soucitu u nelékařských zdravotnických profesí (<i>Karel Sládek, Eva Hlaváčková, Kateřina Horáčková, Jana Wichsová</i>)	265
32. Soucit v medicíně a zdravotnictví, v lékařské a ošetrovatelské profesi (<i>Jaroslav Hořejší</i>).....	273

33. Soucit v ochranné léčbě (*Martina Sebalo Vřuková*) 279
34. Soucit u pacientů s chronickou neztížitelnou bolestí (*Jitka Fricová, Richard Rokyta*) 285

ČÁST III. – DUCHOVNÍ A NÁBOŽENSKÉ SOUVISLOSTI

35. Biblická inspirace pro soucit v medicíně (*Jan Graubner*)..... 293
36. Soucit v medicíně – křesťanská reflexe (*Bronislav Matulík*) 301
37. Podobenství o milosrdném Samařanovi – modely vidění, odstup a soucit (*Jan Zámečník*) 309
38. Soucit a strach (*Efraim K. Sidon*)..... 317
39. Plačte s plačícími? Podoba a role soucitu ve spirituální péči o nemocné (*Jindřich Halama*) 321
40. Nemocniční kaplan, člověk a profesionál ve službě soucitu s pacienty, jejich blízkými a zdravotníky (*Marta Hošíálková*)..... 329
41. Soucit v duchovní péči o pacienta (*Ondřej Doskočil*)..... 337
42. Soucit v optice křesťanství a buddhismu (*Petr Živný*) 343
43. Soucitné právo při poskytování zdravotní péče (*Olga Sovová*)..... 355

ČÁST IV. – ŠIRŠÍ SOUVISLOSTI

44. Empatie, soucit a biomedicínské zvířecí modely (*Jaroslav Petr*)..... 365
45. Soucit, empatie a citění s druhým jako lék na dehumanizaci medicíny? (*Adam Doležal*)..... 383
46. Je možný soucit bez empatie? Příspěvek k otázce porozumění druhému člověku mezi zrcadlovými neurony a hermeneutikou (*Jan Šteffl*)..... 399
47. Úvaha nad soucitem, jeho pojetím, kořeny, úskalími a zneužitelností (*Zdeněk Kalvach, Linda Kalvach Arbeli*)..... 409
48. Protiklad soucitu a netečnosti (indiference) v současné medicíně (*Pavel Hamet*)..... 423
49. Empatie a rozvíjení soucitu u studentů a studentek medicíny (*Tereza Pinkasová*)..... 429
50. Vzory táhnou. Jak naučit soucitu? (*Barbora Řebíková*)..... 437

51. Role soucitu v klinickém výzkumu z pohledu etiky (<i>Anetta Jedličková</i>)	443
52. Nemilosrdná pravda nebo milosrdná lež? (<i>Jan Mach</i>)	453
Rejstřík	463
Souhrn	477
Summary	478

Předmluva rektorky UK

Vážené čtenářky a vážení čtenáři,

držíte v rukou monografii věnovanou soucitu v medicíně. Paleta autorů a jejich příspěvků je pestrá stejně tak, jak různorodé může být vidění potřeby a přínosu soucitu v medicíně.

Mně osobně, za ty roky klinické praxe, ve spojení se slovem soucit nejvíce vytanou příběhy několika málo žen, které přišly k nám na Gynekologicko-porodnickou kliniku FN Plzeň porodit mrtvé děti. Často donošené nebo skoro donošené, zemřelé z nejasných důvodů ještě v děloze, mnohdy bez jasné příčiny po (do té doby) normálně probíhajícím těhotenství. Ke mně na porodní sál se tyto ženy dostávaly obvykle již po překonání prvního šoku, po první vlně vzteku na nespravedlnost osudu, často se strachem v srdci a očích. Bály se, jak zvládnou těžké chvíle na sále, ale ještě více, jak zvládnou to, co je bude čekat, až sál opustí. Ani soucit a péče našeho porodnického týmu nebyly většinou moc platné. Ten strach zůstal a cestu k jeho překonání musely hledat mimo zdi sálu, nejvíce ze všeho samy v sobě.

I s ohledem na tyto zkušenosti má soucit v medicíně podle mého názoru zcela nezastupitelnou roli. Měl by být součástí našeho konání, minimálně v některých oborech medicíny, při určitých úkonech, a ať chceme nebo nechceme, některé úkony bychom bez vyjádření sounáležitosti, soucitu či prosté lásky k bližnímu neměli podle mě jen tak automaticky dělat.

Soucít určitě nezhojil mým pacientkám, o kterých jsem psala výše, jizvy na duších. Nebyl ani dostatečnou analgezií. Ale možná alespoň trošku pomohl překonat okamžiky plné strachu, bolesti a bezmoci. A také o tom by medicína měla být.

Prof. MUDr. Milena Králíčková, Ph.D.

Předmluva děkana 1. LF UK

Jsem poctěn, že mohu krátce doprovodit další knihu ze série „Etika a komunikace v medicíně“, tentokrát věnovanou soucitu v medicíně. Soucit má k medicíně velmi blízko, alespoň se to předpokládá. Přestože pomoc druhému v těžkých chvílích a ošetřování mají jistě i pragmatické důvody, předpokládáme, že je doprovází emoce či přímo soucit.

Nabízí se však otázka, jak se mají emoce promítat do relativně rutinní činnosti zdravotníků a jaký na ně mohou mít dlouhodobý dopad. V dávných společnostech se péče a soucit vyskytovaly společně, později se péče institucionalizovala a oddělila od osob blízkých nebo známých. Soucit v kontinuální existenci zůstává poměrně privátní záležitostí, mimo tuto sféru se zvedne většinou jen při mimořádných situacích, kdy lidé projevují značnou míru soucitu i s neznámým člověkem. I zde je však otázkou, kdy jde tato „soucitná“ akce ruku v ruce s emočním doprovodem a kdy je tak trochu motivována sebehodnocením nebo hodnocením okolí. Nejde tedy v některých případech o soucit v pravém smyslu, chybí mu druhá část slova („cit“) a zůstává jen ono „sou“, spíše jako sounáležitost. Obě části slova – dle mého v tomto směru spíše laického pohledu – odpovídají různým částem zapojení mozku, něco vnímám více korově a něco více limbicky, byť s vědomím, že mozek je propojen.

Na zdravotnicích se pak chce, aby byli soucitní neustále i mimo tuto privátní či mimořádnou situaci. Nesoucitnost či nevěšmavost se pak považují za nežádoucí, či dokonce odpudivou záležitost, a to i v případě jinak kvalitního léčebného výsledku. A to – jak mnozí autoři v knize píší – v situaci mnohdy nesoucitného světa. Od pacientů se sice soucit s lékařem neočekává, ale mnohdy chybí i ta část „sou“.

Jde o soucitnost a sounáležitost společnosti jako celku. Na lékaře a zdravotníky jsou kladeny větší nároky, ale zodpovědnost za stav společnosti závisí i na jiných profesích a činnostech.

Tato kniha poskytne mnoho aspektů a pohledů na dané téma a já přeji všem čtenářům, aby je přiměla k zamyšlení a takovému jednání, které náš svět může udělat alespoň o trochu lepším.

Prof. MUDr. Martin Vokurka, CSc.

Úvodní slovo prezidenta České lékařské komory

Svět se mění a medicína s ním, navíc rychlost těchto změn se neustále zvyšuje. Avšak i když se pokrok v medicíně stává překotným, takže většina z nás má problémy sledovat novinky i ve svém vlastním oboru, to nejdůležitější se nemění. Mám na mysli onen výjimečný vztah mezi pacientem a jeho lékařem. Vztah založený na důvěře na straně jedné a upřímné snaze pomáhat na straně druhé. Podstata tohoto vztahu zůstává naštěstí stejná, i když se mezi nás a pacienty staví stále další a další přístroje či byrokratické bariéry.

Moderní medicína je sice přírodní vědou založenou na důkazech, která vyžaduje v první řadě hluboké znalosti, neustálé studium a praxi, ale práce lékaře má i nadále také etický rozměr. A nedílnou součástí lékařské etiky je soucit. Tedy schopnost vcítit se do obav nemocného člověka i jistá míra spoluúčasti s jeho bolestí a utrpením, spojená v první řadě se snahou pacientovi co nejlépe pomoci.

Samotné projevy soucitu bez znalostí medicínské vědy a bez umění doktorského řemesla samozřejmě stačit nemohou. Pacient od svého lékaře oprávněně očekává především odbornou pomoc, a ne jen chlácholení a projevy lítosti. Na druhou stranu samotná technokraticky pojatá diagnostika a terapie sice možná vyléčí nemoc či zmírní její projevy, a také asi zhojí rány na těle, ale často za cenu dalších ran na duši, které sice nejsou viditelné, ale proto ještě nebolí méně.

Dobry lékař neléčí pouze choroby nebo jejich příznaky, dobrý lékař léčí pacienty. A máme-li být v léčbě svých pacientů úspěšní, nesmíme dopustit, aby naše duše okoraly tak, že kvůli únavě a profesnímu vyhoření ztratíme schopnost projevovat soucit.

Své krátké úvodní zamyšlení na téma soucitu v medicíně asi nemohu zakončit lépe než citátem 14. dalajlámy: „Soucit je tím, co činí náš život smysluplným,“ a přáním, abyste jako dobří lékaři a lékařky neztratili soucit se svými pacienty, a aby váš profesní život tedy neztratil svůj smysl.

S kolegiálním pozdravem
MUDr. Milan Kubek

Předmluva recenzenta

Když jsem studoval na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze (1948–1953), o soucitu v medicíně se nemluvilo, ani o etice a empatii. O úloze zrcadlových neuronů v mozku se ještě nevědělo. To ovšem neznamená, že by naši učitelé nebyli soucitní a že by se nechovali empaticky.

První setkání s projevem soucitu a krásným empatickým přístupem jsem zažil při jedné z vizit s profesorem Charvátém. Dodnes na ni vzpomínám: na lůžkovém oddělení III. interní kliniky, kde jsem tenkrát pracoval, ležela 52letá žena s generalizací karcinomu mamy. Dělal jsem jí opakovaně punkce hrudníku, abych zmírnil dušnost vyvolávanou rychle se doplňujícím hydrotoraxem při rozsáhlé karcinóze pleury. Při velké vizitě se nemocná obrátila na profesora Charváta s prosbou: „Pane profesore, vím, že je to se mnou špatné, jsem trvale dušná a na plicích se mi hromadí voda. Cítím se stále víc a víc vyčerpaná, slabá, nemám chuť k jídlu ani k životu. Léky (tenkrát TS 160), jak se zdá, nezabírají. Máme jediného syna, studuje na vysoké stavařinu a za tři měsíce bude promovat. Ani nevíte, jak moc bych ještě chtěla tu jeho promoci vidět. Prosím vás, můžete pro mne něco udělat?“

V té době ještě Elisabeth Kübler-Rossová nevydala svoji slavnou knihu „On Death and Dying“, jednu z nejslavnějších psychologických studií konce minulého století, protože odtabuizovala smrt i proces umírání. V ní také představila svůj pětistupňový model vyrovnávání se se smrtí. (Kniha vyšla v USA roku 1969, u nás vyjít nesměla, několik desítek výtisků byl jen samizdat.) Já jsem tehdy nemohl tušit, že přání nemocné „vidět synovu promoci“ je to „smlouvání“, ta třetí fáze.

Pan profesor přisedl k nemocné na lůžko (i když nám vštěpoval „k nemocnému do jeho postele nezlezte!“ – ale v medicíně, stejně jako v lásce, nepatí ani „vždy“, ani „nikdy“). Ví, že to bylo symbolické gesto vyjadřující „jsem u Tebe, jsem s Tebou, jsme na to dva“, vzal nemocnou za ruku a předtím ji lehce pohlídl. Po celou dobu, kdy s nemocnou hovořil, také jeho neverbální komunikace – mimika i gestika – vyjadřovala porozumění a spoluúčast. Stále ji držel za ruku. Když pak později jednou přechodně churavěl a my, starší lékaři, jsme se střídali u jeho lůžka, aby nebyl sám a neměl pocit opuštění, vždy si přál, abychom ho drželi za ruku. Jednou mi řekl: „Je to zvláštní, jak to držení ruky působí: asi že je to spojení těch, co odcházejí, s těmi, co zůstávají.“ Pan profesor ujistil nemocnou, že my tu tuberkulózu zvládneme (byla to pia fraus, která v té době nahrazovala často neúčinné léky), že nasadíme silnější léky, že ji neopustíme a že se určitě na promoci svého syna podívá. Než vizitu ukončil, slíbil, že se brzy přijde na ni podívat a pohlídl ji lehce po tváři. Když jsme opustili pokoj, na chodbě nám řekl: „Nikdy nesmíš vzít pacientovi naději.“ Řídil jsem se tímto doporučením celý svůj profesní život. Jistě, stav nemocné a její příběh vzbudil i u pana profesora Charváta soucit a on na něj empaticky reagoval. Všiml jsem si, že i ti, kteří se vizity jen účastnili, se tvářili soucitně.

Od té doby uplynula téměř polovina století. V roce 2002 došlo v neurofyziologii ke zcela mimořádnému objevu: výzkumná skupina parmské univerzity (Rizzolatti, Fadiga a Gallese), prokázala existenci tzv. zrcadlových neuronů v mozku. Ty v nás dokáží aktivovat tělesné vjemy i pocity druhých. Tento objev postavil jak soucit, tak i empatii na materiální základ. A poněvadž se se zrcadlovými neurony rodíme, jsou už novorozenci schopni empatie. Proto, když se na neonatologickém pokoji rozpláče jeden novorozenec, rozpláčeou se další, do té doby pohodoví.

Tak, jak je to ve všech vědeckých oborech, i v medicíně jsme mnohé nevěděli, mnohé nevíme a mnohé čeká na své objevení. Objevovat nové je posláním vědy. Medicínská praxe je trochu jiná: každý den, každou hodinu i každou minutu tisíce lékařů, vybavených profesionálními vědomostmi, dovednostmi i účinnými léky, se snaží vrátit nemocným zdraví. Všichni jsou kromě zmíněných kvalit vybaveni i soucitem a empatií.

Tuto monografii tvoří 52 kapitol. Psali je nejen většinou známí odborníci různých medicínských specializací, ale i lékařští etici, psychologové, právníci, reprezentanti významných náboženství. Přinášejí 52 různých pohledů na problematiku soucitu. Mnohé objasňují, vysvětlují. Už vám budou jasné rozdíly mezi soucitem, empatií a lítostí. Dozvíte se, jak upevnit a zvětšit empatii, jak ji podporovat, a dokonce učit. Co tam tedy chybí? Chybí tam pouze pohled vás, čtenářů. A proto – pokuste se sami pro sebe formulovat soucit. Já jsem se o to pokusil – i když to není snadné.

Prof. MUDr. Jan Petrášek, DrSc.

Předmluva editorů

Vážení čtenáři,

otevíváte 13. svazek ze série monografií navázaných na každoroční konference České lékařské komory „Etika a komunikace v medicíně“, tentokrát zaměřený na soucit v medicíně. Tomuto tématu se odborná literatura věnuje jen okrajově a v dosavadních publikacích jsme se mu cele nevěnovali ani my. Pro celkem 52 příspěvků se nám opět podařilo sestavit úctyhodný tým autorů, předních odborníků z oblasti klinické medicíny, etiky, teologie, psychologie a práva.

Tato kniha představuje systematickou a hlubokou reflexi nad jednou z klíčových hodnot lékařské praxe, která významně ovlivňuje lidský život a péči o zdraví. Je to podle našich poznatků první publikace v domácí literatuře, která se tomuto závažnému tématu věnuje.

Problematika je, jako vždy, probrána systematicky. Od obecných, především etických, psychologických a filozofických východisek a pohledů přes klinické úvahy o významu soucitu v medicíně jako celku nebo v různých klinických oborech až po šířeji rozpracované náboženské a duchovní souvislosti. K pojmu „soucit“ se tedy nepřístupuje pouze jako k technickému termínu, ale jako k hluboce lidskému fenoménu, který prorůstá lidskými dějinami a v podstatě všemi obory lidské činnosti.

Doufáme, že tato kniha nabídne inspiraci k niternějšímu zamyšlení nad rolí soucitu v medicíně a poskytne východiska a perspektivy ke zlepšení a polidštění zdravotní péče. Věříme, že soucit může být klíčem k lidskosti a empatii v medicíně a jeho význam nesmí být podceňován. Vnímáme to tím naléhavěji, že jsme téměř denně v klinické praxi konfrontováni s dopady technizace medicíny na psychiku nemocných. Nejen v důsledku toho se určitá forma odcizení mezi lékařem a pacientem stala novým fenoménem, navíc akcentovaná sobectvím, které je jednou z konstant konzumní společnosti.

Děkujeme vám za zájem o tuto knihu a za podporu v našem společném úsilí o propojování medicíny se základními lidskými hodnotami.

Prof. PhDr. et PhDr. Radek Ptáček, Ph.D., MBA

Doc. MUDr. Petr Bartůněk, CSc.

iniciátoři série monografií a konferencí „Etika a komunikace v medicíně“

Obecné souvislosti